

Position paper Peter Essers ten behoeve van de deskundigenbijeenkomst in de Eerste Kamer van 19 mei 2026 over de Wet werkelijk rendement box 3

1. Hoe is het zo ver kunnen komen?

De rol van de wetgever

De invoering van box 3 in 2001 was een verbetering van het stelsel van de belastingheffing van inkomsten uit vermogen in de Wet IB 1964 vanwege de eenvoud van het nieuwe stelsel, de stabiele belastingopbrengsten en de geringe constructiegevoeligheid. De wetgever heeft echter door het aanvankelijke succes van box 3 de mogelijkheden van een (variant van) een belastingheffing op werkelijk rendement te lang niet serieus onderzocht. Daarmee werd de spanning met het draagkrachtbeginsel niet weggehaald.

Als gevolg van de kredietcrisis (2007-2011) nam de spaarrente steeds meer af en werd deze zelfs tijdelijk negatief. De wetgever greep echter ondanks maatschappelijke protesten tot 2017 niet in omdat hij vasthield aan de gedachte dat het bij box 3 ging om een benadering van het langjarige rendement met als gevolg dat aanpassingen van het forfaitaire rendement werden tegengehouden.

In 2017 wijzigde toenmalig staatssecretaris van Financiën Wiebes het box 3-stelsel door de invoering van de zogenoemde 'vermogensmix': niet langer vond een berekening van de rendementsgrondslag plaats op basis van een vast percentage van 4, maar op basis van een forfaitair rendement op een gedeelte dat een burger werd geacht te sparen en een gedeelte dat de burger werd geacht te beleggen. Naarmate het vermogen van de burger hoger was, werd verondersteld dat hij verhoudingsgewijs meer belegde. Voor verschillende beleggingscategorieën (sparen en beleggen) werden zonder tegenbewijsmogelijkheid forfaitaire rendementen vastgesteld die waren gebaseerd op historische gemiddelden. Dit leidde tot een vloedgolf aan bezwaarschriften.

Na het Kerstarrest van 24 december 2021, ECLI:NL:2021:1963, *BNB* 2022/27, kwam het kabinet-Rutte IV pas een jaar later, op 21 december 2022, met de Wet rechtsherstel box 3 voor de jaren 2017 tot en met 2022 en de Overbruggingswet box 3 voor de jaren 2023 totdat de definitieve box-3 wetgeving zou zijn ingevoerd. Deze overgangswetgeving was gebaseerd op de zogenoemde forfaitaire spaarvariant voor drie vermogenscategorieën, waarbij zonder tegenbewijsregeling op basis van de werkelijke samenstelling van het vermogen voor drie vermogenscategorieën jaarlijks drie fictieve rendementen werden bepaald. De wetgever heeft zich echter met het Kerstarrest door de Hoge Raad op het verkeerde been laten zetten door geloof te blijven hechten aan de toepassing van forfaits. Dat werd na anderhalf jaar duidelijk met de 6 juni 2024-arresten.

De wetgever nam in juli 2025 met de Wet tegenbewijsregeling box 3 de uitkomst van de arresten van 6 juni 2024 over, inclusief de door de Hoge Raad aangebrachte beperkingen voor de uitvoering ervan, waaronder de - mijns inziens terecht - bekritiseerde uitsluiting van een kostenaftrek.

Op 19 mei 2025 werd door het kabinet-Schoof de Wet werkelijk rendement box 3 bij de Tweede Kamer ingediend met als beoogde invoeringsdatum 1 januari 2028. Dit wetsvoorstel werd op 12 februari 2026 door de Tweede Kamer vrijwel ongewijzigd aangenomen. Meteen daarna verwees minister van Financiën Heinen van het kabinet-Jetten het wetsvoorstel echter weer naar de tekentafel nadat hij eerst als minister van Financiën van het kabinet-Schoof nog had aangedrongen op aanvaarding van het wetsvoorstel.

De rol van de Hoge Raad

In zijn arrest van 1 december 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV5017, *BNB* 2007/68 over de toepassing van box 3 bij internationale verdragen had de Hoge Raad veel van de later ontstane problemen met box 3 kunnen voorkomen door te beslissen dat box 3 geen inkomstenbelasting maar een vermogensbelasting was. Helaas is dit niet gebeurd.

De Hoge Raad heeft ondanks enkele aansporingen van de wetgever om box 3 aan te passen tot het Kerstarrest van 24 december 2021 de wetgever te lang de ruimte gegeven om de box 3-systematiek te handhaven.

In het Kerstarrest greep de Hoge Raad in met de beslissing dat het 2017-stelsel in strijd was met het eigendomsrecht van art. 1, EP, EVRM en het discriminatieverbod van art. 14 EVRM. Voor de jaren 2017 en 2018 voorzag de Hoge Raad zelf in het rechtstekort door voor te schrijven dat in deze jaren het ‘werkelijk behaalde rendement’ moest worden belast, zonder echter precies aan te geven wat daaronder moest worden verstaan. De Hoge Raad gaf wel de indruk dat hij de oorspronkelijke box-3 systematiek zoals deze tussen 2001 en 2017 had bestaan respecteerde vanwege de ‘wide margin of appreciation’ die aan de wetgever tot 2017 was gegund. Daarmee is wederom veel kostbare tijd (tot de arresten van 6 juni 2024) verloren gegaan. De fundamentele bezwaren van de Hoge Raad tegen het 2017-stelsel waren immers ook van toepassing op het oorspronkelijke box 3 stelsel: een fictief vermogensrendement van 4% voor alle vermogensbestanddelen ongeacht de samenstelling van het vermogen en de werkelijke rendementsontwikkelingen zonder de mogelijkheid van tegenbewijs, leidt immers tot minstens zo veel spanningen met het eigendomsrecht en het discriminatieverbod bij spaarders alsmede bij onfortuinlijke en onwetende beleggers.

In een vijftal arresten van 6 juni 2024 verwierp de Hoge Raad de Wet rechtsherstel box 3 en de Overbruggingswet als zijnde - wederom - in strijd met het EVRM. In aanloop naar een definitieve wettelijke regeling die het werkelijk rendement belast, schreef de Hoge Raad de invoering voor van een tegenbewijsregeling gebaseerd op het werkelijke rendement op initiatief van belastingplichtige, zowel voor reguliere voordelen als voor nog niet gerealiseerde waardemutaties, echter zonder rekening te houden met inflatie, verliesverrekening alsmede een kostenaf trek, zich daarbij baserend op de oorspronkelijke bedoeling van de wetgever in 2001. Vooral op die laatste keuze (geen kostenaf trek) is er veel - mijns inziens terechte - kritiek.

De rol van de Belastingdienst

Met het verbeteren en versterken van de ICT-structuur en het aanpakken en versterken van de uitvoeringscapaciteit van de Belastingdienst is (veel) te lang gewacht.

De kwestie van de niet-bezwaarmakers die is uitgemond in de ‘massaalbezwaarplus-procedure’ is mijns inziens ten onrechte door Financiën op het bordje van de Hoge Raad gelegd, terwijl dit een voornamelijk politieke beslissing was die men zelf had moeten nemen.

2. Werkelijk rendement: Vermogensaanwas- of Vermogenswinstbelasting?

Fiscaal is door de wetgever vanaf de Wet IB 1964 voor de inkomstenbelasting een ‘praktisch empirisch inkomensbegrip’ tot uitgangspunt gekozen. Dit inkomensbegrip wordt enerzijds bepaald door de rechtsovertuiging en maatschappelijke gewoonten, die zich niet uit één enkel theoretisch beginsel laten verklaren, anderzijds door inhoud te geven aan de strekking van de inkomstenbelasting en door specifieke eisen van belastingtechnische aard. De definitie van het fiscale inkomensbegrip is dus niet strikt theoretisch of economisch, maar wordt gevormd door de maatschappelijke praktijk, wetgeving en eisen aan uitvoerbaarheid. Het wordt vaak gekenmerkt als een pragmatisch inkomensbegrip dat zich ontwikkelt door de tijd heen, in tegenstelling tot een zuiver economische theorie (zoals die van vermogensaanwas). Ook psychologische en historisch/culturele ervaringen van burgers spelen hierbij een rol. Belastingheffing van een vermogensaanwas die nog niet is gerealiseerd, roept nu eenmaal intuïtief bij veel burgers (en politici) grote bezwaren op. Idem, als vermogen moet worden verkocht of beleend om belasting te betalen als er nog geen sprake is van gerealiseerd inkomen. Burgers vertrouwen de overheid ook niet zonder meer als het gaat om beloften dat er soepele verliesverrekeningsregels (carry back bijvoorbeeld) en betalingsregels zullen komen. Te vaak zijn immers in het verleden beloften van deze strekking niet nagekomen om meestal budgettaire redenen. Het hybride stelsel van een combinatie van een vermogensaanwas- en vermogenswinstbelasting in de Wet werkelijk rendement box 3 is mijns inziens dan ook een verkeerde keuze die leidt tot veel extra complexiteit en arbitragemogelijkheden terwijl voor de boxen 1 en 2 wel integraal wordt uitgegaan van een vermogenswinstbenadering. Naar mijn mening heeft een integrale vermogenswinstbelasting met gerichte uitzonderingen voor gevallen van onbedoeld uitstelgedrag de voorkeur.

3. Hoe nu verder?

Op korte termijn dient er een carry backregeling voor verliezen te worden ingevoerd en een verruiming van de definitie van start-ups en scale-ups. Zo spoedig mogelijk daarna zal er een einde moeten worden gemaakt aan het hybride stelsel van een vermogensaanwas- en vermogenswinstbelasting door de invoering van een integrale vermogenswinstbelasting. De resterende spanningen en verschillen tussen de drie boxen zullen eveneens moeten worden opgelost. Daarbij is volgens mij de verschillende behandeling van de begrippen ‘ondernemen’ en ‘beleggen’ in de verschillende belastingwetten een belangrijk aandachtspunt, ook in relatie tot de ondernemingsfictie van artikel 2, lid 6, Wet Vpb 1969. Verder dienen onder meer de versturende fiscale invloed op de rechtsvormkeuze en de vraag hoe om te gaan met bestaande instrumentalistische fiscale regelingen die haaks staan op het gelijkheidsbeginsel en nogal eens politiek-ideologisch zijn geïnspireerd of niet doelmatig zijn, kritisch te worden gescreend. Naast de hieruit voortvloeiende aanpassingen kan daaruit ook (een deel van) de financiële dekking worden geput die nodig is voor de financiering van de noodzakelijke hervorming van ons belasting en toeslagenstelsel.